

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİNDE HİMAYE DÜŞÜNCESİ

Kenan DEMİR*

Öz

1870'lerden sonra korumacı politikaların yürütülmesi gerektiğini savunan Osmanlı aydınları görülmüştür. Ahmet Mithat, Mizancı Murat ve Akyiğitzade Musa gibi Osmanlı aydınları Alman iktisatçı Friedrich List'ten etkilenmiş ve bu kişiler ülke sanayisinin gümrük vergileriyle korunması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu düşünce 1880'lerden itibaren hemen hemen tüm Osmanlı aydın ve bürokratları tarafından benimsenmeye başlamıştır. II. Meşrutiyet dönemi aydınları da ülkenin iktisadi kalkınmasının himayeci iktisat düşünce doğrultusunda olacağına yönelik görüşler öne sürmüşlerdir. II. Meşrutiyet döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi de 1912 senesinden sonra devlet politikalarını bu düşünce doğrultusunda yürütmüş ve bu düşüncenin yaygınlaşması için birçok gazeteyi finanse etmiştir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan gazeteler ışığında Osmanlı Devleti'ndeki himayeci iktisat düşüncesi tartışmaları incelenmiştir. Gazetelerde himayeci düşünceler 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte görülmeye başlamış ve bu düşünce 1923'e kadar gazetelerde işlenen bir konu olmuştur. Dönemin gazeteleri bu düşüncenin ilkelerini halka öğretmeye çalışmış ve ülkenin iktisat politikalarının bu düşünce doğrultusunda olmasını hedeflemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, basın, korumacı politikalar.

II. THE CONCEPT OF CONSERVATION IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

After the 1870s, the Ottoman intellectuals, who argued that protectionist policies should be implemented, were seen. Ottoman intellectuals such as Ahmet Mithat, Mizancı Murat and Akyiğitzade Musa were influenced by the German economist Friedrich List and emphasized that the country's industry should be protected by customs duties. This idea was adopted by almost all Ottoman intellectuals and bureaucrats from the 1880s onwards. Intellectuals of the II. Constitutional Monarchy also suggested that the economic development of the country would be in line with the patronage of economic thought. II. The Committee of Union and Progress Party, which was in power during the Constitutional Monarchy, carried out its state policies in line with this idea after 1912 and financed many newspapers in order to spread this idea. In this study, II. In the light of the newspapers published during the Constitutional Monarchy period, the discussions on the idea of economic economy in the Ottoman state were examined. Protesting thoughts in the newspapers began to be seen with the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908, and this idea became a subject in newspapers until 1923. The newspapers of the period tried to teach the principles of this idea to the public and aimed at the economic policies of the country to be in line with this idea.

Keywords: *Economy, press, conservative thought.*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti 16.yüzyılda ülkede mal bolluğun yaşanması için yabancılara verdiği imtiyazlar ve 1838 senesinde önce İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması ve sonra bu anlaşmaya paralel olarak diğer devletlerle imzalanan ticaret anlaşmaları ile Avrupa devletlerin pazarı haline gelmişti. Kapitülasyonlar ve 1838 ticaret anlaşmasıyla verilen imtiyazlar nedeniyle ülkeye giren ucuz sanayi mamulleri ülke sanayinin zamanla önemini yitirmesine neden olmuştur. Osmanlı bürokratları serbest ticaret ilkesi doğrultusunda imzalanan 1838 ticaret anlaşmasıyla ülkede yabancı yatırımların artışı ile Batı tarzı üretim tekniğinin girişi gibi nedenlerle Avrupa tarzı üretimin yaygınlaşacağını

düşünmüşlerdir. Anlaşma sonrası iktisat politikaları serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütülmüş ve ülkenin aydınları iktisadi kalkınmanın bu düşüncenin uygulanmasıyla gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir. Ancak zamanla 1838 ticaret anlaşmasının ülke iktisadını daha da gerilettiğine yönelik eleştiriler getirilmiş sonra ise bu düşüncenin yerine ülkenin iktisadi politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasına yönelik ilk koruyucu düşünceler öne sürülmüştür. 1876 senesinde iktidara gelen II. Abdülhamit ülkede gümrük oranlarını artırılması için girişimlerde bulunmuş ancak Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü, kapitülasyonlar gibi nedenler yüzünden bundan bir başarı elde edememiştir.

Adam Smith'in 1776 senesinde yazdığı Milletlerin Zenginliği adlı eseriyle ortaya çıkan serbest iktisat düşüncesi sonraki süreçte İngiltere'de David Ricardo ve Fransa'da J. B. Say gibi iktisatçılar tarafından tüm dünyaya yayılmıştır. Bu düşüncenin iktisadi ilkeleri zamanla tüm ülkelerde uygulanmaya başlamış ve ekonomik politikalar bu düşünce doğrultusunda yürütülmüştür. Bu düşünceye ilk itirazlar Almanya'dan gelmiştir. Alman iktisatçı Friedrich List 19.yüzyılın başında yeni yeni sanayileşmeye başlayan Almanya'nın İngiliz rekabetine karşı ülke sanayisinin başlangıç aşamasında gümrük vergileriyle korunması gerektiğini belirtmiş ve sanayileşmenin başlangıç aşamasında koruyucu gümrük oranlarını önermiştir. Almanya bu düşünce doğrultusunda sanayiyi korumak için gümrük vergilerini artırmış ve bir nesil sonra ise Almanya sanayileşmiştir. Bu düşünce 1870'lerden sonra Osmanlı aydınları tarafından benimsenmiş ve Friedrich List'ten etkilenen birçok Osmanlı iktisatçısı görülmüştür. II. Abdülhamit döneminde bu düşüncenin ülkede benimsenmesini isteyen yazarlar, Ahmet Mithat, Mizancı Murat ve Akyiğitzade Musa'dır.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ülkede yeni yönetim iktidara gelmiş ve ayrıca özgür bir ortamın doğması nedeniyle birçok gazete yayımlanmaya başlamıştır.

Bu dönemde yayımlanan gazetelerin değindiği konulardan biri de ülkenin iktisadi sorunu olmuştur. Gazeteler, ülkenin iktisadi kalkınması için devletin doğrudan ekonomiye müdahale etmesini ve yerli üretimin artması için ülkede himaye politikaların uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki Partisi ilk yıllarda ülkenin iktisat politikalarını serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmesine karşı zamanla Almanlara yakınlaşma ve Balkan savaşlarından sonra milliyetçilik düşüncesinin ağırlık kazanması gibi nedenler sonucu iktisadi politikaları milli iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmüştür. İttihat ve Terakki'nin de bu düşüncayı benimsemesiyle himayeci düşünce çoğunluğun benimsediği iktisat düşüncesi haline gelmiştir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet dönemi basınında yayımlanan himayeci iktisat yazıları incelenmiş ve dönemin iktisadına değinilmiştir.

Çalışmada dönemin (1908-1923) tüm yayın organları incelenmiş ve dergilerde doğrudan himaye politikaların ne olduğunu belirten ve bu düşüncayı doğrudan savunan yazılar kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı himaye politikalarını savunan yazıların 1913'den sonra ülkede görüldüğünü çürütmek ve milli iktisat politika uygulamalarının 1914'te patlak veren 1. Dünya savaşı ile başlamasına karşı bu düşüncenin kaynağını oluşturan düşüncenin yani himayeci politikaların 1908 sonrası basınında canlı bir şekilde tartışıldığını kanıtlamaktır. 1908'den 1923'e kadar dönemin basınından iktisadi politikaların uygulanması konusunda bu düşünce yani himaye politikaları bir çözüm olarak önerilmektedir. Her ne kadar savaştan sonra bu düşünce daha geniş bir şekilde savunulmuşsa da bu düşüncayı savunan ve ifade eden yayın organları olmuştur. Çalışmada kullanılan gazetelerin yayımlanma tarihle sırasıyla şu şekildedir. 1885 senesi *Dersaadet Ticaret Odası*, 1891 senesi *Servet-i Fünun*, 1904 senesi *İçtihad*, 1907 senesi *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 1908 senesi *Aşiyân*, *Ceride-i Rüşumiye*, 1909 senesi *Çiftçi Mecmuası*, *İstişare*, 1912 senesi *Türk Yurdu*, 1913 senesi *Felahat*, *Toprak*, *Halka Doğru*, 1914 senesi *Sanayi*, 1915 senesi *İslam Mecmuası*, 1916

senesi *İktisadiyat Mecmuası*, 1917 senesi *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, 1921 senesi *Türkiye İktisat Mecmuası*'dır.

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI EKONOMİSİ

İttihat ve Terakki 1908 senesinde iktidara geldikten sonra ilk yıllarda ekonomiyi liberal iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmüştür. Bu doğrultuda serbest ticarete engel geleneksel iktisadi politikaları kaldırmış, 1911 tarihli arazi yasası ve 1913 tarihli miras yasası gibi kanunları çıkartarak ticari ilişki ve özel mülkiyet gibi konularda mevzuatı modernleştirmiş ve ticaret ve sanayinin gelişmesine çalışmıştır (Zürcher, 2009: 187). II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki'nin iktisat politikasını şekillendiren partinin ekonomi ideoloğu olan Cavit Bey, Osmanlı Devleti'nin iktisadi politikalarını serbest ticaret düşüncesi, tarımsal ihracata dayalı uzmanlaşma, yabancı sermayeyi teşvik edici ve piyasalara devletin minimize müdahalesi gibi unsurlar doğrultusunda izlemesi gerektiğini düşünmüştür (Boratav, 1997: 272). İlk yıllarda hükümetin Avrupa sermaye piyasasından dış borç gerçekleştirme imkânı az olduğundan hükümet 1909 senesinde 7 milyonluk bir iç borçlanma gerçekleştirmek istemiş ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda İttihatçıların Maliye Nazırı Cavit Bey Fransa'dan borç almak girişiminde bulunmuş ancak Fransızların Türk maliyesini denetim alıcı koşullar öne sürmesiyle bunda da bir başarı elde edilememiştir (Ahmad, 2009: 46).

Parti, Balkan savaşlarından sonra milliyetçilik doğrultusunda milli iktisat politikalarını uygulamış ve bir yandan da ekonomide yerli malı kullanma ve kooperatifçilik gibi faaliyetler yürütmüştür. Öte yandan İtibarı Milli Bankası adı altında milli bankayı kurmuş ve milli iktisadi kuruluşları desteklemiştir (Tunaya, 1988: 35-36). İttihat ve Terakki 1914 senesinde kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmıştır. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla devletin yeni bir ticaret rejimi uygulama serbestliği kazanmasına sebep olmuş ve bu doğrultuda gümrük

oranlarını artırarak himayeci gümrük vergilerini uygulamıştır (Keyder, 1995: 88). Almanya'nın itirazlarına rağmen gümrük vergisi önce %14 sonra %30'a yükseltilmiş ve ithal edilen ürünlere spesifik gümrük tarife yöntemini uygulamaya başlamıştır (Boratav, 1997: 275). Bu dönemde yerli sermaye ve özel girişimle yapılan iktisadi girişimler devlet tarafından teşvik edilmiş, dönemin basınında bu faaliyetler hakkında genişçe bilgi verilmiş ve fabrikalar törenlerle açılmıştır. Çıkarılan bir kanunla ülkedeki yabancı şirketlerde belli sayıda Osmanlı vatandaşı çalıştırılması sağlanmıştır. 1916 senesinde çıkarılan bir kanunla da yabancı şirketlerin evrak kayıtlarını Türkçe tutmaları ve muamelelerini Türkçe yürütmeleri istenmiştir (Lewis, 2004: 454).

İttihat ve Terakki 1908 senesinde yayımladığı parti programında tarım sektöründe işveren-işçi ilişkileri düzenleyen yasaları hazırlamak, kullanılmayan arazileri köylülere dağıtmak ve uygun kredi imkanı sağlamak, arazide kadastro sistemini benimsemek, aşarı yarıya düşürmek ve tarımsal üretimi geliştirmek politikaları hedeflediğini açıklamıştır (Kıpal-Uyanık, 2001: 26-27). 1914 senesinde I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ilan edilen seferberliğin ekonomide özellikle de tarım sektöründe olumsuz etkileri olmuştur. Ülkenin kötü olan maliyesi daha da kötüleşmiş ve ekonomik olarak Almanya'ya bağımlı hale gelmişti (Ahmad, 2010: 79). Savaş döneminde tarımsal üretimi artırmak amacıyla devlet Çukurova ve Konya ovalarının boş arazilerini ekime açma, pirinç ziraatını genişletme, şeker üretimini artırmak amacıyla Alman uzman getirtme, çiftçiye tohum, hayvan ve tarımsal makine yardımı gibi tarımsal politikalar yürütmekteydi (Ahmad, 1986: 62). Savaş sürecinde Osmanlı ekonomisinin durumu daha da kötüleşmiş ve hazine bomboş olduğundan 1917 senesinde hükümet Almanların Duyun-ı Umumiye İdaresi'nden mevduatlarına karşılık 50 milyon para basarak geçici olarak bir rahatlama sağlamıştır (Ahmad, 2010: 87).

1915 senesinde çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla fabrikalarda Türk işçilerin artırılması için teşvik edici politikalar uygulanmış ve kurulacak yeni fabrikalara devlet arazisinin hibe edileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde sanayi mektepleri islah edilmiş, sanayi atölyeleri tesis edilmiş ve Almanya'ya yüksek eğitim için ustabaşı ve kalifiye işçiler gönderilmiştir (Mardin, 1985: 632). 1913 senesi istatistiklerine bakıldığında Osmanlı'nın en önemli ihracat kalemlerinin tütün, buğday, arpa, üzüm, incir, ham ipek, tiftik ve afyon olup ihracattaki payının %44'e ulaştığı görülmektedir. Bu değerler Osmanlı'nın tarımsal ürünler ihraç eden bir ülke olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Osmanlı'nın ithal ettiği ürünlerin %50'sini sanayi imalatı oluşturmaktadır. Ayrıca şeker, kahve ve çay gibi önemli tarımsal ürünlerin ithalatı da fazladır (Pamuk, 1985: 657-659). I. Dünya savaşında dış ticaret imkanı azalmış ve devletin ihtiyaç duyduğu bazı tarımsal ürün ve stratejik ürünlerin ihracı yasaklanmıştır. Bu dönemde ihracat devlet denetimine alınmış ve ihraç edilecek mallar ihraç vesikasıyla gerçekleştirilmiştir (Toprak, 1985c: 670-671).

II. Meşrutiyet dönemine girerken Osmanlı burjuvasını Ermeni ve Rum asıllı Osmanlı vatandaşları oluşturmaktaydı. Ermeni ve Rum asıllı Osmanlı vatandaşları piyasaya yönelik sebze, meyve, tütün ve dut yetiştirmekte ve Batı Anadolu'daki ipek üretimi bu iki unsurun tekelinde bulunmaktaydı. Ayrıca ticaret ve bankacılık sektörü tamamen bu iki unsurun elindeydi (Ahmad, 1986: 38). 1914 senesinde hükümetin ana amaçlarından biri Müslüman iş çevrelerinin kazanç gücünü artırmaktı. Bu kazancı artırmanın en kolay yolu ticari faaliyetler olduğundan bu dönemde ticari kazançlarla bir milli burjuvazi oluşturulmaya çalışılmıştır (Keyder, 1995: 89). Müslüman sermaye sahipleri İttihat ve Terakki'nin İstanbul sorumlusu Kara Kemal önderliğinde bir araya getirilmiş ve bu doğrultuda ticaret sektöründe birçok milli şirket kurulmuştur (Keyder, 1995: 91). Savaşın başlangıcından 1918 senesine kadar kurulan şirket sayısı dönemin basınından anlaşıldığına göre 80 civarındadır (Ahmad, 2006: 60). Ayrıca

kapitülasyonların kaldırılmasıyla büyük işletme sahibi çiftçiler, tarımsal ürünlerini doğrudan Avusturya ve Almanya'ya satarak büyük bir servet elde etmeye başlamış ve bu da ülkede bir diğer sermaye sahibi grubun oluşmasına yardım etmiştir (Ahmad, 2010: 88). İttihatçıların milli burjuva sınıfı yaratma çabalarından en fazla kazanç elde eden ve bu sınıfın temelini oluşturan gruplar tüccar ve tarımsal arazi sahipleri olmuştur (Ahmad, 1986: 73).

3. HİMAYE DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OSMANLI'DA HİMAYE DÜŞÜNCESİ

İngiliz iktisatçı David Ricardo'nun ölümünden sonra serbest iktisat düşüncesine karşı birçok itiraz sesi yükselmiştir. Özellikle 1830'lu yıllardan itibaren Alman iktisatçıları serbest iktisat düşüncesinin İngiliz çıkarlarına uygun bir iktisat düşüncesi olduğunu ifade etmiş ve bu düşünceye karşı çıkmıştır. Almanya'da kurulan yeni sanayi tesislerini devletin himaye etmesini istemiştir (Sayar, 2006: 385). Serbest ticaret fikirlerine milliyetçi bir bakış açısı ile sistematik bir şekilde itiraz eden ilk kişi Alman iktisatçı Friedrich List idi. List, 1841 senesinde "*Ulusal Politik İktisat Sistemi*" adlı eserinde dış rekabete karşı milletlerin başlangıç aşamasında yerli sanayinin himaye etmesi gerektiğini vurgulamış ve Adam Smith'in kişisel çıkarı ön planda tutan liberal sistemine karşı devlet çıkarlarını önemseyen milli iktisadı önermiştir (Skousen, 2007: 115). Friedrich List, Amerika'da iken kalkınmanın beş aşamalı bir süreç olduğunu yapmış olduğu gözlemlere dayanarak açıklamıştır. Bu aşamaları sırasıyla avcılık, balıkçılık, çobanlık, tarım-sanayi ve tarım-sanayi-ticaret olarak sınıflandırılan Friedrich List, serbest ticaret düşüncesinin farklı ülkelerdeki çeşitli koşulları dikkate almadan iktisat ilkelerini oluşturmasını eleştirmiştir. Her ülkenin iktisadi aşamalarının farklılık gösterdiğini ve üçüncü aşamadan sonra dış ticareti himaye ederek kalkınmanın diğer aşamalarına geçilebileceğini belirtmiştir. Ulusal üretimin gerçekleştirilene kadar devletin korumacı iktisat düşüncesini izlemesini istemiştir

(Savaş, 2007: 426-427). Ülkelerin iktisadi durumunun birbirinden farklı olduğunu belirtmiş ve klasiklerin öne sürdüğü gibi tek bir iktisadi sisteminin mümkün olmayacağını ifade etmiştir (Turanlı, 1994: 122). Friedrich List, Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand ve Karl Knies gibi Alman iktisatçıları tarihsel olguları ön planda tutan ve toplumsal kurumların evrimi doğrultusunda sosyal reformculuğa yakın fikirler öne sürmüşlerdir. Bu iktisatçılar fizik bilimine yakın tümdengelim metodunun ekonomide hiçbir geçerliliğinin taşımadığını ifade etmiş ve ekonomi ilminin yasalarını tarihsel olgularda aramışlardır (Denis, 1973: 502-503). Klasik iktisat düşüncesini eleştiren ve iktisada ulusal çıkarlar doğrultusunda bakan iktisatçılardan biri de İskoçya'dan Amerika'ya göç eden John Rae'dir. Rae, bireysel ve ulusal çıkarların aynı şey olmadığını ifade etmiş ve devletin ekonomiye müdahalesini savunmuştur. Bireysel zenginleşmenin her zaman milli serveti artırmayacağını belirtmiş ve devletin ulusal sanayiye desteklemesini istemiştir (Savaş, 2007: 412-413).

Osmanlı Devleti'nde iktisat politikalarının himayeci iktisat düşüncesi doğrultusunda olmasını ilk kez dillendiren Ahmet Mithat'tır. Ahmet Mithat, dış ticarete iktisadi liberalizmi reddetmiş ve her devletin sanayisini ilk etapta gümrük vergileri ile koruması gerektiğini vurgulamıştır (Sayar, 2006: 386). Yerli sermayenin ülkede fazla üretimin gerçekleşmesiyle elde edileceğini belirtmiştir. Romanlarında maddi kazanç peşinde koşan girişimci insanları resmederek ülkede girişimci ruhunu aşılama çalışmıştır (Çakmak, 2011: 183-184). 1886 senesinde çıkarttığı Mizan dergisinde ülkenin iktisadi sorunlarına himayeci iktisat düşüncesi doğrultusunda öneriler getiren Mizancı Murat, Osmanlı gibi geri kalmış ülkelerin koruyucu gümrük politikalarını uygulamasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Eğer yerli sanayi korunmazsa ülkenin tamamen Avrupa pazarı haline geleceğini ifade etmiştir (Toprak, 1985b: 636). Himayeci düşüncesinin Osmanlı'daki temsilcilerin biri de Akyiğitzade Musa'dır. Akyiğitzade, insanların sadece ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket

etmeyeceğini ekonomi çıkarların üstünde ulusal çıkarların yer aldığını, ulusal çıkarlar doğrultusunda ekonomiyi şekillendirmek için ekonominin himaye edilmesini ve yerli sanayinin koruyucu gümrük politikalarıyla oluşturulmasını istemiştir (Çavdar, 2003: 30-31). Akyığıtzade'nin etkilendiği kişi Alman iktisatçı Friedrich List idi. Akyığıtzade, iktisat tarihinden anlaşıldığına göre sadece ziraat ülkesi olan bir ülkenin zamanla sanayi ülkesine bağımlı duruma düşeceğini belirtmiştir (Mardin, 1985: 629).

Balkan savaşlarından sonra İttihat ve Terakkini politikalarına yön veren Türkçülerin iktisadi anlayışı Adam Müller, Gustav von Schmoller, Friedrich List gibi romantik Alman iktisadından etkilenmiştir. Alman iktisat düşüncesi doğrultusunda birey çıkarları ikincil dereceye itilerek devlet çıkarı önemsenmeye başlanmıştır. Bu yıllarda List, Carey, Rae ve Cauwes gibi milli iktisadi savunan iktisatçıların görüşleri benimsenmiştir (Toprak, 2012: 44-45). 1914 senesinde hükümetin politikalarını doğrudan şekillendiren milli iktisat düşüncesi Alman tarihçi okulundan etkilenmişti. Milli iktisat düşüncesini savunanları etkileyen en önemli kişi ise Alman iktisatçı Frederick List idi (Çavdar, 2003: 89). II. Meşrutiyet döneminde milli iktisatçıları serbest ticaret düşüncesinin ülkenin iktisadi bağımlılığının ve gayri milli olan Osmanlı burjuvazinin asıl nedeni olarak gördüklerinden bu düşüncüyü eleştirmiştir (Keyder, 1995: 89).

1912 senesinde Parvus Efendi, *Türk Yurdu*'ndaki yazılarında hükümetin milli iktisat politikalarını desteklemiş ve ülkede bir milli tüccar sınıfının oluşumunu ve sanayi üretimin gerçekleşmesini istemiştir (Zürcher, 2009: 190). 1915 senesinde İttihat ve Terakki'nin finansal desteğiyle çıkan *İktisadiyat Mecmuası* Alman iktisadi gelişimini örnek alarak devletin bir milli iktisat politikası izlemesi gerektiğini savunmuştur (Çakır, 2005: 100). Gökalp, milli iktisadın ilk kez Alman iktisatçı Friedrich List ile Amerikan iktisatçı Rae tarafından ortaya atıldığını ve zamanla tüm milletlerin iktisatçıları tarafından benimsendiğini ve şimdi Türklerin

bu düşünceyi benimseyip iktisadi politikalarını bu düşünce doğrultusunda şekillendirdiğini ifade etmiştir. Gökalp'in, milli iktisadın yaygınlaşması için kullandığı özdeyiş "fert yok cemiyet var" sözüydü (Toprak, 2012: 95-96). Yine İttihat ve Terakki'nin finanse ettiği *İslam Mecmuası*'nda Tekin Alp "*Milli İktisat*" başlıklı yazısında Friedrich List'in Almanların iktisadi gerçeklerine uygun milli iktisadı bulduğunu ve kendisine Almanların iktisadi birliğini sağladığı için "*İktisadi Bismarck*" denildiğini belirtmiştir. Türklerin Türk iktisat gerçeklerine uygun "*İktisadi Bismarck*"larının olmadığını ve kısa sürede milli iktisat anlayışını oluşturan milli iktisatçıların yetiştirilmesini istemiştir (Toprak, 2012: 109-110). *İslam Mecmuası*'nda Ahmet Muhiddin ise, Friedrich List'in toplumların iktisadi aşamalarına Türk iktisat tarihi bakış açısıyla değerlendirmiş ve Türklerin en uzun iktisat aşamasının çobanlık olduğunu halen Orta ve Kuzey Asya'da yaşayan Türklerde bunun devam ettiğini, Anadolu'daki Türklerinde tarım ve Rusya'daki Kazan Türklerinde tarım-ticaret aşamalarının yaşandığını ifade etmiştir. Anadolu Türklerinin atölye üretimi ve cılız ticareti nedeniyle tarımsal ülke olduğunu ancak bunun kalıcı olmayacağını ziraata önem vererek Amerika gibi sanayileşip ziraat- sanayi ülkesi olabileceğini ifade etmiştir (Toprak, 1985a: 743).

4. OSMANLI BASININDA HİMAYE TARTIŞMALARI (1908-1923 DÖNEMİ)

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nde yayımlanan "*Serbesti Ticaret ve Usulü Himaye*" başlıklı makalede İsmail Safa, Avrupa'daki himaye düşüncesi hakkında bilgi vermiştir. Her ülkenin tüm sektörlerde uzmanlaşacağı kanaatinin yaygın olduğunu ve Alman iktisatçı Friedrich List'in bu konuda bir devletin tüm sektörlerde gelişebileceğini öne sürdüğünü ifade etmiştir. Friedrich List'in, eserinde bir ülkenin tüm ihtiyaçlarını temin etmek için hem tacir hem çiftçi hem de sanayici olmasını vurguladığını ve bu sayede ülkenin güçlü olacağını dediğini belirtmiştir (İsmail Safa, 1908b: 430-431). İsmail Safa, yerli sanayinin himaye usulünden maksadının ülke sanayisi, ticareti ve ziraatının ecnebi rekabetine

karşı muhafaza ederek terakkisini kolaylaştırmak olduğunu ifade etmiştir. Bunun birinci çaresinin de gümrükler olduğunu ve himaye edilecek ürünün derecesine göre gümrük miktarının belirlendiğini ve yerli üretim kaç mal edilirse edilsin dışarıdan gelen malın gümrük resminin o nispette olmasını istediğini ifade etmiştir (İsmail Safa, 1908c: 448). Himaye politikalarının iki şekilde tesis edileceğini belirtmiş ve birincisinin gümrükler olduğunu ifade etmiş ve bu yöntemi himaye edilecek sanayi şubesinin ecnebi sanayisinin durumuna göre gümrük resmi alınarak himaye edilmesi olarak açıklamıştır. Diğer yöntemi ise himaye edilecek sanayi şubesinin ya üretim sürecinde yâda ihracat zamanında bir oranda nakdi mükâfatla ödüllendirilmesi olarak belirtmiştir. Himaye politikaların gelişmesi mümkün olan sanayi şubelerinde uygulanmasını istemiştir. Himayenin sanayicileri ecnebi rekabetinden mahrum bıraktığından onların rehavete düşmesine sebebiyet verilmesi gibi olumsuz sonuçları doğurabileceğini ve himaye sayesinde ülkenin birçok zarar göreceğini ifade etmiştir (İsmail Safa, 1909a: 470-472). Sonraki sayıda ise İsmail Safa, yirmi otuz seneden beri hemen hemen her bölgede himaye politikalarının rağbet bulunduğunu belirtmiştir. Osmanlı'da serbest ticaret ile himaye yönteminin uygulanması hakkında tartışmanın yaşandığını ve bu konu hakkında görüşlerini açıklayacağını belirtmiştir. Cavit Bey'in kayıtsız ve şartsız serbest ticareti uygun bulunduğunu, kendilerinin bu fikirde olmadıklarını açıklamış ve bazı ürünlerde serbest ticaretin bazı ürünlerde de himayenin tatbik edilmesi taraftarı olduklarını belirtmiştir. Sanayinin hükümetin himayesine muhtaç olduğunu ve özellikle ziraatın terakkisi için bazı ürünlerde de himayenin uygulanmasını istemiştir. Osmanlı ziraat ülkesi olsa da sonsuza dek Avrupa'ya hammadde ihraç eden ve bunun karşılığında mamul ürünleri satın alan bir ülke olamayacağını bildirmiştir. Ülkenin birçok yerinde şeker kamışı ve pancar ziraatına müsait ve amele ücretlerinin ucuz olduğunu ve ılımlı bir himaye ile ülkede birçok şeker fabrikası vücuda getirerek ziraat ve ticaretin gelişeceğini ifade etmiştir. Aynı

zamanda pamuk, ipek, ispiroto, un ve peynir fabrikalarının himaye edilmesinin fayda vereceğini belirtmiştir. Ülkede üretimi mümkün olmayan yada terakkisi gözükmeyen eşyalar için ağır gümrük resmi konulmasına karşı çıkmıştır. Gelişmesi mümkün olmayan yahut pahalı üretilen eşyaların ithalinin serbest bırakılmasının uygun olacağını vurgulamıştır (İsmail Safa, 1909b: 14-16).

*Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'*nde yayımlanan başka bir yazıda İsmail Suphi, tüm devletlerin gümrük tarifelerinde himaye usulünü kabul ettiklerini belirtmiştir. Ülkelerarasında tarife anlaşmazlıkları yaşanmasına karşın her ülkenin yerli sanayi ve ticareti geliştirmek için bu yöntemi uyguladığını ayrıca serbest ticaret taraftarı İngiltere'nin bile himaye politikalarını uyguladığını vurgulamıştır. İngiltere'nin, tütün, müskirat, şeker ve zeytin gibi ürünlerin içinde olduğu yirmi ürüne yüksek rüsum koyduğunu bildirmiştir. İngiltere kamuoyunda Amerika'nın gelişmişliğinin sebebi olarak himaye usulünün görüldüğünü ve ülkede tamamen himaye politikalarını benimseme konusunda hararetli tartışmaların yaşandığını belirtmiştir. Bir ülkenin ticareti ve sanayisinin ilerlemesinin birinci gündem olması gerektiğini vurgulamış ve zenginliği yaratan yegâne vasıtanın ticaret ve buna bağlı olarak da sanayi ve ziraat olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı'da ticaretin himaye edilip geliştirilmesini istemiştir. Ülkede işlenmemiş verimli topraklarını bulunduğunu belirtmiş ve bu toprakları işleterek ülkenin kalkındırılmasını arzulamıştır. (İsmail Suphi, 1908-205-206).

II. Meşrutiyet dönemin edebiyat dergilerinden olan *Aşiyân* dergisinde ülkenin iktisadi politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasını isteyen yazılar yayımlanmıştır. Dergide yayımlanan yazıda Aynizade Hasan Tahsin, Avrupa'nın başlıca milletlerinin gümrük usullerini dahili ticareti korumak arzusuyla değiştirdiklerini belirtmiş ve Osmanlı'nın da zor duruma düşmemesi için bu yolu takip etmesini istemiştir. Bu konuda hammaddesi olmayan gıda ürünleri ve

üretimi bilinmeyen mamul maddelerin muaf tutulmasını ancak ülkede yetişen tarımsal ürün ve uygun maliyetle üretilen sanayi ürünlerine ağır gümrük vergi konulması gerektiğini belirtmiştir. Ülkede himayeci iktisat politikaları benimsenmediği takdirde yerli üretim ve ticaretin muhafaza edilemeyeceğini ifade etmiştir. Ülkede çiftçi ve fabrikacıların milli üretimi gerçekleştirmek için himayeye muhtaç olduklarını belirtmiştir. Himaye politikalarının başlangıçta pahalılıklar doğuracağını ancak milli üretimin yayılması ve iç rekabetin artması sayesinde pahalılığın zamanla ortadan kalkacağını vurgulamıştır. Himaye sayesinde yerli üretim kadar milli sermayenin artacağını belirtmiştir (Aynizade Hasan Tahsin, 1908a: 86-87). Aynizade Hasan Tahsin, liberal iktisatçıların savundukları gibi İngiltere ziraatının gelişmediğini bilakis, İngiltere ziraatının hemen hemen yok olduğunu belirtmiştir. İngiltere'ye hariçten milyonlarca liralık zirai mahsulât ithal edilmese ülkenin açlıktan helak olacağını ve İngiltere'nin sadece hububat değil tereyağı, yumurta, meyve, sebze, kümes hayvanatı için de ecnebi ülkelere bağımlı olduğunu ifade etmiştir. İngiltere'nin 1861-1865 senelerinde ithalatının 1.550.012.760 iken 1896-1900 senelerinde 4.166.740.400 olduğunu bu süre zarfında ithalatın %169 oranında arttığını ve İngiltere'nin tükettiği buğdayın %22,5'u, unun %60.7'sini, süt ve süttten yapılan ürünlerin %53,2'sini ürettiğini gerisinin ise ithal edildiğini açıklamıştır (Aynizade Hasan Tahsin, 1908b: 203-206). Aynizade Hasan Tahsin, derginin diğer sayısında ise liberal iktisatçıların görüşlerinin reddedildiği halde görüşlerinde ısrar ettiklerini belirtmiştir. Serbest iktisatçıların Amerika'nın himaye politikalarını benimsemesini yanlış bulduklarını ve Amerika'nın beş senede iflas edeceğini belirttiklerini ancak yanıldıklarını ifade etmiştir. Bunların Amerika'nın geniş ve verimli arazileri olması nedeniyle fabrikalaşmasını uygun görmediğini ve Amerika'nın bir ziraat memleketi olmasını savunduklarını aktarmıştır (Aynizade Hasan Tahsin, 1908c: 15-17).

Bu dönemde Osmanlı'daki gümrük politikalarına yönelik yapan *Ceride-i Rüşumiye* dergisinde gümrük vergisi hakkında bilgilendirici bilgiler verilmiş ve bu yazılarla himaye politikası halka öğretilmek istenmiştir. Dergide yayımlanan bir yazıda Harun el Reşid, hükümetlerin gümrük resminin alınmasında iki farklı görüş olduğunu belirmiş birinci görüşün, hariçten ithal edilen eşyadan alınan gümrük resmini kendi ülke dâhilindeki sanayinin himayesi maksadıyla alınması olarak ve diğer görüşü ise zanaat ve ticaret erbabının himaye etmenin onları tembelliğe alıştıracacağı sebebi ile ithal edilen ticari eşyadan ya hiç resim almamak ya da pek cüzi bir resim almak olarak açıklamıştır. Çoğu hükümetin gümrük resmini sanayiye himaye etmekten ziyade gümrüğün önemli bir varidat kaynağı olduğu için aldığını belirtmiştir (Harun el Reşid, 1908a:14-16). Dergide yayımlanan diğer yazıda ise Harun el Reşid, ülkelerarasında ticaret yaygınlaştığından bazı sanayi erbabı hükümete müracaat ederek bir takım yerel sebeplerden dolayı mamulâtını ecnebi ülkelerin mamulâtından daha fazla masraflarla ürettiklerinden ve ecnebi ürünlerine rekabet edemediklerinden bu rekabete karşı himaye edilmelerini talep ettiklerini belirtmiştir. Hükümetler de ecnebi ülkelerinden ithal olunan malların yerli ürünlerin rekabet edememesi nedeniyle milli servetin azalacağı korkusundan dolayı birtakım çareler düşündüğünü ve bu doğrultuda ecnebi ürünlerin ya tamamıyla ithalini men ettiğini veya ağır gümrük rüsumu koyduklarını ifade etmiştir. Fransa hükümeti ürünlerini ecnebi rekabetinden korumak için ağır gümrük rüsumu uyguladığını, yerli sanayinin terakkisi için hariçten gelen hammaddeleri gümrükten muaf ettiği gibi ihracatı da teşvik ettiklerini belirtmiştir. Avrupa'da İngiltere'den başka tüm hükümetlerin himaye usulünü uyguladıklarını vurgulamıştır (Harun el Reşid, 1908b: 39-41).

Dönemin önemli fikir dergilerinden olan *İstisare* dergisinde “Gümrük Rüşumu” başlıklı makalede Konstantin Efendi konu hakkında bilgi vermiştir. Devletlerin gümrük rüşumuna müracaat ettiğini ve hazineleri için bu gelir kaynağından

istifade ettiğini belirtmiştir. Gümrük rüsumun önceleri bir gelir kaynağı olarak görülmesine karşın zamanla yerli ürünlerin ülke içerisinde revacını artırmak ve ziraat ve sanayinin terakkisini temin etmek amacıyla ithal olan ürünlere ağır gümrük rüsumu koyduklarından gümrük rüsumunun bir gelir kaynağı vasıtası olmaktan ziyade bir himaye mahiyetini kazandığını ifade etmiştir. Çoğu devletin gümrük tarifesi incelendiğinde himaye politikalarına rağbet olunduğunun anlaşıldığını belirtmiştir (Konstantin, 1909: 817-818). Himaye usulünü savunanların, ülkenin ziraat, sanayi ve ticaretini ecnebi rekabetine karşı korumak suretiyle ülke servetini verimli kılmak için gümrüklerin artırılmasını savunduğunu belirtmiştir. Bu görüşü savunanlara göre kömür, demir, pamuk ve ipek fabrikalarına sahip olunmalı ve ihtiyaç olan hububat, kömür, demir, ipek ve pamuklu kumaşları dışarıdan tedarik edilirse savaş ve buhran zamanlarında ülke ekonomisi zor durumda kalacaktır. Konstantin Efendi, himayecilerin hemen hemen tüm maddelere ağır gümrük koymasını istediğini aktarmıştır (Konstantin, 1909: 818-823).

Dönemin ziraat dergilerinden olan *Çiftçi* dergisi de ülkede himaye politikasının uygulanmasını istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Hüseyin Kazım, ülkede ziraat ve tarımsal sanayinin ilerlemesi için hükümetin gayret ve faaliyet gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ticaret antlaşmalarını tadil ederek yerli ürünleri koruyucu gümrük politikalarının benimsenmesini ve demiryolu, şose, deniz nakliyat şirketi ve ziraat bankası gibi tesisleri inşa etmesini istemiştir. Hükümetin aldığı bu tedbirlerle iktisada doğrudan müdahale ederek halkın refah ve saadetini artırılacağını ifade etmiştir. (Hüseyin Kazım, 1909: 7).

Devrin önemli edebiyat, kültür ve bilim dergisi olan *Servet-i Fünun* da himaye düşüncesi doğrultusunda ülkenin iktisadi politikalarının yürütülmesini istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Mustafa Suphi, gümrükler hakkında bilgi vermiştir. Başka ülkelerde çoktan beri tesis edilen fabrika ürünlerin ucuz şartlar altında

vücuda getiren zanaat erbabıyla yeni yetişen zanaatkârın rekabetin mümkün olmadığını ve bunların rekabetten zarar göreceğini belirtmiştir. Hükümetin yerli sanayiye korumak için bir mükâfat tertip ettiğini ve yerli malı ecnebi malından korumak için gerekli teşvikleri verdiğini ifade etmiştir. Fransa hükümetinin ipek, kenevir ve keten üreticilerine nakdi teşvikler verdiğini ve Almanya'nın şalgam ve şeker üreticilerine nakdi mükafat vererek bu sanayiye himaye ettiğini aktarmıştır. Bir ülkede gelişmesi mümkün olan sanayiye teşvik amacıyla geçici bir süre için nakdi teşvik vermek veya malın bazı vergilerden muafiyeti gibi durumların bir çözüm olarak görülebileceğini bildirmiştir. En sağlam himaye politikanın ise himaye edilecek malların ithalatının gümrük vergisiyle sınırlandırılması olduğunu belirtmiştir (Mustafa Suphi, 1911a: 343-346).

Dönemin önemli fikir dergisi olan *İctihad* da himaye düşüncesinin ülkenin çıkarı için en uygun yöntem olduğunu belirtmiş ve sütunlarında bu konuya fazlaca yer ayırmıştır. Dergide yayımlanan "Avrupa'da Usul-ü Himaye Hareketinin Menşeleri" başlıklı makalede Aynizade Hasan Tahsin ilk olarak Almanya'da himaye politikasının görüldüğünü, sonra sırasıyla Avusturya-Macaristan, İtalya, Portekiz, İsveç, Danimarka, İsviçre, İspanya, Amerika ve Kanada'da kısmi veya tamamen himaye politikaların uygulandığını vurgulamıştır (Aynizade Hasan Tahsin, 1909: 325-329). Dergide yayımlanan diğer yazı olan "Mamulât-ı Dahiliyeyi Himaye" başlıklı makalede ise Galip Haldun, ülkede iktisadi uyanış meydana gelmez ve ticaret ve sanayiye öldüren sebepleri ortadan kaldırmazsa ülke vaziyetinin daha da kötüleşeceğini, Fatih'ten Beyoğlu'na kadar dükkanlardaki tüm eşyaların Avrupa ürünleriyle dolacağını ifade etmiştir (Galip Haldun, 1912: 1128-1130). Avrupa sanayinin bugünkü hale yirmi otuz senede geldiğini, ülkenin bu hususta herhangi bir milli teşebbüste bulunmamasının büyük bir eksiklik olduğunu belirtmiştir. Avrupa sanayisi ile mücadele etmek zor olsa bile bazı sanayi şubelerini vücuda getirebileceğini dile getirmiştir. Halkın yerli ürünleri kullanmasının teşvik edildiğini Avrupa'da bu milli fikrin insanlara

telkin edildiğini ve yerli malın teşviki hususunun önemli olduğunu vurgulamıştır. Bir ülkede kendi mamulâtını rağbet fikri oluşursa ülke sanayisinin bundan yararlanacağını belirtmiştir (Galip Haldun 1912: 1130-1131). Dergide yayımlanan başka bir yazıda ise Mehmet Zeki, ülkede fabrikacılığın tesis edilememesinin en önemli sebebinin gümrük vergisinin hükümetçe değiştirilememesi olduğunu ileri sürmüştür. Himaye sayesinde fabrikalara kalıcılık verileceğini ve fabrika ürün maliyetinin azaltılmasına destek olunup yabancı ürünle rekabetinin temin edileceğini belirtmiştir. Desteğin her fabrika ürününe değil hariçten gelen ürünlere rekabet edemeyen ürünlere uygulanmasını istemiştir. Bu şartlarda ülkede dışarıdan gelen ürünlerle eşit şartlarda ürün üretilmesinin zor olduğunu ancak uzun vadede mümkün olacağını ve bu duruma kadar da fabrikaların iflas edeceğini belirtmiştir. Bu nedenle hükümetin harp ürünleri başta olmak üzere mutlaka ülke dâhilinde yetişen malların kullanılmasının teşvik edilmesini ve bu olmadığı sürece fabrikacılığın tesis edilemeyeceğini vurgulamıştır (Mehmet Zeki, 1914: 249-251).

Dönemin önemli ziraat dergilerinden biri olan *Toprak* dergisi ülke üretimine destek olunmasını istemiştir. Dergide yayımlanan "*Harici Ticaretimiz ve İstihlaki Millî*" başlıklı makalede Ethem Nejad, Rusya gibi devletlerin sanayiye geliştirmek için birtakım tedbir aldığını belirtmiş ve bu doğrultuda Rus hükümetinin Avusturya'nın ucuz şekerlerine ağır rüsum koyarak ülkenin her bölgesinde Rus şekeri satılmasını sağladığını vurgulamıştır. Osmanlı'da kapitülasyonların mevcut olması sebebi ile hükümetin himaye politikalarını uygulayamadığını ifade etmiştir. Vatanperver milletlerin yerli ürün kullandıklarını, ecnebi malların ucuz olmasına önem vermeyip satın almadıklarını belirten Ethem Nejad, buna milli tüketim denildiğini belirtmiştir. Milli tüketimi önem veren milletlerin kısa sürede ihracat fazlası vereceğini belirtmiş ve ülkede kapitülasyonların bir müddet kaldıramayacağı için ülke kalkınması için milli tüketime önem verilmesini istemiştir (Ethem Nejad 1913: 50-52). *Toprak* dergisinde tüketilen ecnebi

ürünlerini ülke üretimi azalttığına değinen yazılarda yayımlamıştır. Bu konuda yayımlanan bir yazıda, Avrupa'nın son zamanlarda sütçülüğü mahvetmek için çalıştığı ifade edilmiş ve devletin ecnebi malı olan Nestle sütüne karşı hiçbir teşebbüste bulunmaması eleştirilmiştir. Milli zanaatları Ziraat Nezareti himaye etmeyecekse bunların kimin koruyacağını sorgulanmış ve Nestle lehinde faaliyet gösterenler ise eleştirilmiştir (*Toprak*, 1913a: 179-181). Diğer yazıda ise, İsviçre Nestle firmasının ülkeden sermayenin dışarıya akmasına sebep vermesi ve ülkede İsviçre sütüne rağbet olunması eleştirilmiştir. Meralara hükümet destek verdiği takdirde ülkenin Avrupa'nın ne süt ve yağ ne de diğer ziraat ürünlerine ihtiyaç kalacağı ifade edilmiştir. Meralara ehemmiyet verilmesi ve hayvan cinslerinin ıslah edilmesiyle ülkenin Avrupa mallarına ihtiyacının olmayacağı vurgulanmıştır (*Toprak*, 1913b: 208). Dönemin diğer ziraat yayını olan *Felahat* dergisinde Serkes Nihad, ülkede himaye usulü kabul edilmediğinden sanayinin Avrupa'nın rekabeti altında gerilediğini ve birçok zanaatkârın zanaatını terk ettiğini belirtmiştir (Serkes Nihad, 1913: 117-119).

Dönemin önemli Türkçü yayınlarından biri olan ve halkın kolay anlaması için konuşma diliyle yayım politikası güden *Halka Doğru* dergisi ülkede himaye düşüncesine farklı bir bakış açısıyla değinmiş ve ülkede milli ürünlerin himaye edilmesini istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Muhittin Bey, ecnebilere verilen kapitülasyon denilen imtiyazlar sayesinde ecnebi devletlerin izni olmadan gümrüklerin artırılamadığını ve himaye usulünü uygulansa bile bunun hayırlı olamayacağını belirtmiştir. Avrupa'nın ürünlerine karşı iç piyasayı karşılayacak bir sanayi üretiminin olmadığını ayrıca ülkede gayrimüslimler gibi rakipleri olduğunu vurgulamıştır. Hükümetin ülkedeki tüm anasıra yarayacak kanunları yaptığını ve her anasıra eşit davrandığını ve bu nedenle teşvik-i sanayi kanununun çıkarıldığını belirtmiş ancak bu gibi kanunların Müslümanlara hiçbir fayda sağlayamayacağını ifade etmiştir. Çıkarılan kanundan zanaat ve ticarete ilerlemiş milletlerin istifade edeceğini ve Müslüman halkın yine geri kalacağını

belirtmiştir. Müslümanların kendisini yetiştirmesini ve devletin Müslüman halka teşvikler de bulunmasını istemiştir. Halkın hükümetin yapacağından daha sıkı bir himaye usulü koyarak yani milli ürünlere rağbet ederek ticaret ve zanaatını koruması gerektiğini belirtmiştir (Muhittin, 1913: 47-48).

Toplumsal ve dini olaylara Türkçü bakış açısıyla bakan *İslam Mecmuası* da ülkede himaye politikasının uygulanmasını istemiştir. Dergide yayımlanan yazıda Ahmet Muhiddin, Türk'ün iktisaden tekrar canlanmasının ancak milli himaye sayesinde olabileceğini belirtmiştir. Milli himayenin milli duygunun iktisadi yönü olduğunu belirtmiş ve harici engeller yüzünden uygulanamayan himaye politikalarının uygulanmaya başlandığını ifade etmiştir. Milli iktisadı vücuda getirecek teşebbüsleri halkın uygulamaya başladığını ve milli iktisadın tüm milletin amacı olduğunu belirtmiştir (Ahmed Muhiddin, 1915: 731-732).

II. Meşrutiyet döneminde ülke kalkınması için sanayi sektörüne önem verilmesini isteyen ve ülkede sanayileşmeyi savunan *Sanayi* dergisi de ülkenin iktisadi politikasının himayeci politikalar doğrultuda olmasını savunmuştur. *Sanayi* dergisinde yayımlanan imzasız bir yazıda ülkedeki yerli zanaatkârların az olması nedeniyle zanaatkârın himaye edilmesi istenmiştir. Yerli zanaatkâra değer ve ücreti verilmediği, bu nedenle zanaatların gelişemediği ve sanayi mekteplerinde birçok zanaatkârın yetiştiği fakat bunlardan eser görülmediği belirtilmiştir. Eskiden zanaatların himaye edildiği ve onlara maddi-manevi destek olunduğu vurgulanmış ve milli zanaatın gelişmesi için milli ve yerli zanaatkârı korunması istenmiştir. Bu nedenle milli zanaatkâra destek vermek ve onları himaye etmek gerektiği belirtilmiştir. Milli zanaatın gelişmesi için onlara değer verilmesi ve hakları olan ücretin verilmesi istenmiştir (*Sanayi*, 1917: 2-4). Dergide yayımlanan diğer yazıda ise Ali Nizami, ucuz ürünlerin ülkeye girmesi ve talebin artmasıyla usul-i himaye politikasının uygulanmasının zaruri olduğunu vurgulamıştır. Devletin bağımsız gümrük politikasını kaybetmesinden dolayı

Avrupa ürünlerin ülkeye girmesi sonucu ülkede yerli emeğe olan değer azaldığını belirtmiştir. Ülkenin iktisadi gerilemeden kurtulması için himaye politikalarını benimsemesini ve zanaata değer verilmesini istemiştir. Ülkenin tüm iktisadi sektörlerde modern teknik yöntemlerinden faydalanmasını ve say u amelle özel teşebbüs faaliyetlerine girişmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ali Nizami, 1920: 113-114).

İttihat ve Terakki'nin doğrudan finanse ettiği *İktisadiyat Mecmuası* ülkenin iktisadi politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasını savunmuş ve bu doğrultuda koruyucu gümrük politikaların avantajlarını belirtmiştir. Dergide yayımlanan yazıda Tekin Alp, üç ay sonra uygulanacak yeni gümrük tarifesinin iktisadi hayatta parlak bir devir açacağını ve bunun ilk adım olduğunu belirtmiş, devletin gümrük tarifesini sadece kendi hukuk ve menfaatine göre düzenlediğini ifade etmiştir. Ticaret anlaşmalarının ülke selametine yönelik olması için iki cihete önem verilmesi gerektiğini belirtmiş ve bunların ilkinin milli iktisada hâkim olan esas ve kanun ikincisini ise ülkeyle münasebete girişecek ülkelerin iktisadi vaziyetinin gözetilmesi olarak açıklamıştır (Tekin Alp, 1916b: 1-2). Tekin Alp, yeni gümrük tarifesinin bazı Avrupa iktisatçıları tarafından şiddetli tenkitlere maruz kalmasına karşın gümrük siyasetin Osmanlı'yla münasebet olan ülkeler için hiçbir endişeyi taşımadığını belirtmiştir. Gümrük tarifesinin tüm sanayiye himaye ettiğini ve ülkede gelişmesi mümkün olan sanayi ürünlerine yüksek resim konduğunu ifade etmiştir. (Tekin Alp, 1916c: 1-2). Gümrük tarifesine hükümetin her zaman mali açıdan baktığını, ancak artık hükümetin gümrük politikalarını iktisadi nazarla ele alacağını belirtmiştir. Gümrüklerde sadece hazine-i devletin menfaati gözetildiği halde bundan sonra yeni gümrük tarifesiyle milli menfaatlerin gözetileceğini ifade etmiştir. Yeni gümrük siyaseti ile hazine geliri azalmakla birlikte ziraat ve sanayinin terakkisi için elverişli bir ortam yaratması itibarıyla gümrük gelirindeki noksanlığın telafi edileceğini vurgulamıştır (Tekin Alp, 1916a: 1). Derginin diğer sayısında Tekin Alp, iki

senedir ziraatta yaşanan olumlu gelişmeler ve himaye usulünün kabulünü içeren yeni gümrük tarifesinin ziraatın terakkisi için önemli olduğunu gösterdiğini vurgulamıştır. Himaye usulü sayesinde köylü mahsulünü iyi fiyatlar sattığından üretimini artırmanın yollarını aradıklarını belirtmiştir. Hükümetin modern ziraat aletlerin fiyat artışlarına karşı tedbirler almasını ve köylünün kazancının dış ülkelere akmasını önlenmesini istemiştir (Tekin Alp, 1916d: 1-2). İktisadi şartların uygun olduğu sanayi tesislerinin teşvik edilmesini ve hükümetin öncelikle bu sanayi şubelerini himaye etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Tekin Alp, 1917: 1-2).

İktisadiyat Mecmuası'nda savaş esnasında devletin ilan ettiği yeni gümrük tarifesini maddeler halinde incelenerek bunun ülke iktisadına yararı açısından değerlendirme yazısı yayımlanmıştır. 1. sayıda "Gümrük Tarifeleri" başlıklı makalede Aynizade Hasan Tahsin, gümrük tarifesinde dikkate alınan hususları maddeler halinde sıralamıştır. 1. Hammaddesi ülkede bulunan ve imali mümkün olan maddelerin himaye etmek ve ithal mallara ağır gümrük rüsumu koymak 2. Sanayisi terakki edecek malları teşvik etmek ve ecnebi rekabetine karşı korumak. 3. Zorunlu mallarda halkı zor durumda bırakmamak için mutedil bir resim almak. 4. Üretilmesi zamana muhtaç olan maddeler için gelecekte artırmak şartıyla hafif bir resim koymak. 5. Ülkede üretilen tüm zirai ürünleri himaye etmek 6. Lüks maddelerin ithalini men için ağır resim koymak. 7. Kaçakçılığı kolay olan mücevherat gibi maddeler için cüzi bir resim koymak. Aynizade Hasan Tahsin, hükümetin yeni gümrük tarifesiyle ne aşırı himaye politikası takip ettiğini ne de milli mahsulâtın ecnebi rekabeti karşısında mahvolmasına müsait serbest ticareti takip edildiğinin anlaşıldığını ifade etmiştir (Aynizade Hasan Tahsin, 1916: 3-4). Dergide yayımlanan diğer yazıda Reinhard Junge, Türkiye'de ziraatın kalkınmasına karşın himayeci politikalarla bazı sanayi şubelerini ve özellikle dokuma sanayisi geliştirilmezse yaşanan ziraat kalkınmasından fayda elde edilemeyeceğini belirtmiştir. Ülkede ziraat

ürünlerinden elde edilen gelirin dışarıdan sanayi ürünlerin alımına gideceğini ve ülke servetinin azalacağını ifade etmiştir. Bir çiftçinin geliri artmasına karşın ihtiyaçların da artacağını, bu doğrultuda kazancının harice gideceğini ve ülkede sermayenin oluşamayacağını vurgulamıştır. Osmanlı'nın iktisat politikalarını belirli bir plan dâhilinde uygulayamadığı takdirde ıslahat teşebbüslerinden bir fayda elde edilemeyeceğini belirtmiştir. Ülkede himaye politikaları doğrultusunda gümrük vergilerinin daha ağır şekilde uygulanmasını istemiştir (Reinhard Junge, 1916: 2-4).

İttihat ve Terakki mensupları tarafından ülkedeki çiftçileri organize etmek amacıyla kurulan Çiftçiler Derneği'nin yayın organı olarak kurulan *Çiftçiler Derneği Mecmuası* da ülkede uygulanan himaye politikaların başarılı olmasını istemiş ve bu doğrultuda bir yayım politikası gütmüştür. Dergide M. A. rumuzuyla yayımlanan yazıda yazar, Avrupalıların kapitülasyon denilen birtakım imtiyazlarla ülkeyi iktisaden esaret altına aldıklarını ifade etmiştir. Hükümetin savaş fırsatından istifade ederek kapitülasyonlar denilen belayı kaldırdığını belirtmiş, halkın gayret ederek iktisadi girişimlerde bulunmasını ve ülkede üretimi artırıp iç tüketimi karşıladıktan sonra fazlasının ihracını istemiştir. Himaye yöntemi sayesinde hem milletin zengin ve ülkenin mamur olacağını hem de devletin servet ve itibarının artacağını belirtmiştir. Halkın himaye politikalarına riayet etmekle birlikte devletin de himaye usulüyle halkın hukukunu muhafaza ettiğini belirtmiştir. Bir ülkenin ihtiyaçlarını dışarıdan tedarik ediyorsa zamanla onları tedarik edemeyince aç kalacağını ve bu nedenle zorunlu ihtiyaçların içeride üretilmesinin çarelerinin düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. (M. A. 1917: 125-126).

1917 senesinde ülkede milli tüccarların sesi olarak yayımlanan *Ticaret-i Umumiye Mecmuası* ülkede ticaretin gelişmesi için öncelikle milli ticaretin himaye edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda dergide birçok makale

yayımlamıştır. Dergide A. S. rumuzuyla yayımlanan yazıda yazar ülkede tarım, sanayi ve ziraat sektörlerinin hepsinin birden yani ülke iktisadının himaye edilmesini istemiştir. Milli iktisattan milli ticaret, milli ziraat, milli sanayi doğacağını ve bir sektörü desteklemek için ziraat, sanayi ve ticaretin hor görülmemesini istemiştir (A. S. 1917: 164-165). Dergide yayımlanan diğer yazıda Abdi Tevfik, gümrük resminin devletler için sağlam bir gelir kaynağı olduğundan hiçbir devletin bu vergiden vazgeçmediğini belirtmiştir. Himaye politikalarla ithalat vergisine ağır vergi koyarak ülke iktisadının korunduğunu ve ithalat vergisinin ürünlere göre çeşitli tarifeler gösterdiğini ifade etmiştir. İthalat vergilerinde hükümetlerin istediği gibi hareket ettiklerini ve bu tarifelerle devletlerin geleceklerini garanti altına aldığını ve Fransa ile Amerika’da uygulanan bu yöntemle milli ticaretin terakki ettiğini belirtmiştir (Abdi Tevfik, 1917: 373-374).

Ticaret-i Umumiye Mecmuası’nın yönetimini üstelenen ve derginin başyazarı olan Ahmet Hamdi, kendi imzasıyla dergide birçok makale yayımlanmasına karşın farklı rumuz isimleri ile de dergide yazılar yayımlamıştır. Ahmet Hamdi, dönemin Maliye nazırı Mehmet Cavit’in dergide yazılar yazdığı havasını oluşturmak amacıyla M. C. rumuzuyla yazılar kaleme almıştır (Başar, 1966: 62). Bu yazılarla ülkede iktisadi milliyetçilik dozunu artırmak ve devletin de bu politikaları benimsendiği belirtilerek kamuoyu canlı tutulmak istenmiştir. Dergide “*İktisadi Siyaset*” başlığı altında bir yazı dizisi halinde çıkan makalede Ahmet Hamdi hükümetin, gümrüklerde belirli bir plan dahilinde politika yürüttüğünü belirtmiştir. Avrupa’da sanayinin terakkisinden doğan yeni bir iktisadi ortamın doğduğunu her devletin kendisi için çalışma yöntemi belirlediklerini ve sınırları dâhilinde ülke tüketimini karşılamaya çalıştığını, dışarıya fazla mal yollayarak ülkesine ecnebi parası sokmak amacında olduğunu ve ithalatı azaltmak suretiyle parasının dışarıya akmasını men ettiğini belirtmiştir. Bu politikalar sonucunda himaye düşüncesinin doğduğunu ve bu

usulle ülkede üretilen ürünler için ağır ithalat resimleri uygulandığını, ülke sanayisinin muhtaç olduğu hammadde ve üretilmeyen maddelere cüzi ithalat resimlerle ülkeye girişinin teşvik edildiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda ülke sanayiye himaye ve üretime teşvik vererek ülke ekonomisinin kalkındırılmasının amaçlandığını vurgulamıştır. İngiltere, Hollanda, Danimarka ve Felemenk hükümetlerinden ve kapitülasyonların tesiri altında bağımız bir politika izleyemeyen Osmanlı dışında serbest mübadeleye sadık bir devlet kalmadığını açıklamıştır (M. C. 1917a: 369-372). Diğer sayıda konuya devam eden Ahmet Hamdi, dış ticaret açığının 1908 senesinde 13 milyon, 1909 senesinde 15 milyon, 1910 senesinde 20 milyon lira olduğunu belirtmiştir. Dış ticaret açığının azaltılması için ithalatın azaltılmasını istemiştir. Her sene milyonlarca liranın harice dökülmesiyle öncelikle ülkenin dışarıya borçlandığını, sermayesiz kalan ülkede ecnebi sermayenin gözüktüğünü iktisadi teşebbüslerin gayri milli ellere geçtiğini belirtmiştir (M. C. 1918a: 2-4). Diğer sayıda Ahmet Hamdi diğer ülkelerin emtialarına karşı gümrükleri serbest bulundurma politikasının uygulanmasının zamanının geçtiğini belirtmiş ve dış ticaret açığını kapatmak için ithalat miktarın azaltılmasından ziyade ithal edilen bazı malların ülkede üretiminin gerçekleştirilmesini istemiştir (M. C. 1918b: 17-19). Bu konudaki diğer bir yazısında Ahmet Hamdi, milli iktisadın mücadele sahasının gümrükler olduğunu ve gümrüklerin ülke ziraat ve sanayisi için önemli olduğunu belirtmiştir. Gümrüklerle ithal ürünler üzerinde denetimin olduğunu savaş ortamında alınan tecrübeler ışığında öncelikle zirai ürünlere ağır gümrük konulmasını ve hükümetin iktisadi siyasetinin himaye politikaları doğrultusunda şekillendirilmesini istemiştir (M. C. 1918c: 218-220).

Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nda "Milli Ticaret 2" başlıklı makalede Ahmet Hamdi, ülkenin himaye politikaları hakkında konuşmaya devam etmiştir. Ziraat ve sanayiye himaye edilmesinden ziyade önemli olanın ne gibi sanayi ve ziraatı desteklemek olduğunu belirtmiştir. Himaye politikaların program dahilinde

uygulanmasının himaye edilecek usullerinden daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı'nın her şeyden önce bir ziraat ülkesi olmasına karşın ülke ziraatının yapısı ve potansiyeli, nerelerde ne gibi ürün ekileceğinin bilinmediğini, sadece eskiden beri bilinen bazı ürünlerin üretildiğini belirtmiştir. Bu politikalarla ülkede ziraatın gelişmesinin düşünülmemeyeceğini ve belirli bir plan doğrultusunda yapılmayan her teşebbüsün başarısız olacağını vurgulamıştır (M. C. 1917c: 129-130). Ziraatın artırılması konusunda sanayiye desteklemenin bir yöntem olarak ülke için önemli olduğunu ve ülke dahilinde üretilen ürünler için yapılacak fabrikaların milli servetin artırılmasında önemli bir rol oynayacağını, ziraat ve sanayinin tek başına ayrı ayrı desteklemekten ziyade ikisini birlikte desteklemenin gerekli olduğunu vurgulamıştır (M. C. 1917c: 131). Başka bir yazısında ise Ahmet Hamdi, hariçten gelen hammaddelerle açılan sanayinin bir fayda getirmeyeceğini ancak ülke ürünlerini işletmeye mahsus bir fabrika yapılmasının üretimin artmasını sağlayacağını belirtmiştir. Ülkede himaye olunacak bir sanayinin olduğunu ancak hangi sanayi şubesini desteklemek gerektiğinin önemli olduğunu, maden kömüründen mahrum bulunan bu ülkede çelik ve demir üretimini imkansız olduğunu ve şeker pancarı ve kamışın yetişmediği bir bölgede şeker fabrikaların açılmasının fayda vermeyeceğini ifade etmiştir. Ülkede sanayi terakkisine müsait birçok sanayinin olduğunu Doğu Anadolu ve Trabzon'un dağlık şehirlerinde ilkel tarzda işlenen bakır, kuyumcu ve demir gibi zanaatların hammaddesi bulunduğu bunların himaye edilmesini istemiştir. Bu şubelerin himaye edilmesiyle bakır, gümüş, demir üretiminin artacağını ve bölgenin kalkınacağını vurgulamıştır (M. C. 1917b: 113-116).

II. Meşrutiyet dönemi milliyetçilerin yayın organı olan *Türk Yurdu* da ülkenin sanayileşmesi için ülke iktisadının himaye edilmesini savunmuştur. Dergide yayımlanan yazıda 1916 senesinden itibaren uygulanmaya başlayan himayeci gümrük tarifesi ile üç dört aydan beri faaliyette olan "*İhracat Heyeti*" gibi iktisat politikaların ülke iktisadının harice karşı müdafaa edilmesinde önemli olduğunu

ve bu gibi adımların milli iktisadın temelini teşkil ettiğini vurgulamıştır. Osmanlı Türkleri gibi iktisaden zayıf olan bir devletin bu tarz himaye esasları uygulamasının zaruri olduğunu dile getirmiştir (Z. N. 1917: 3334).

Bağımsızlık savaşı zamanında yayımlanan ve yeni Türkiye'nin iktisadi politikalarına yönelik bir yayım politikası güden *Türkiye İktisat Mecmuası* da ülke politikalarının himaye düşüncesi doğrultusunda olmasını istemiştir. Dergide yayımlanan imzasız bir yazıda yazar, Anadolu'nun çoğu bölgelerinde ilkel tezgahlarda dokunan kumaşların ihtiyaçları karşılayacak derecede olduğunu ve hammaddesi fazla olan mensucat sanayisinin himaye edilmesinin elzem olduğunu belirtmiştir. Hem bu sanayinin gelişmesini hem de birçok sermayenin ülkede kalmasını temin için himaye politikasının uygulanmasını istemiştir. İthal menedilen ve gümrük vergisi üç katına çıkarılan ithal ürünlerin yerine yerli üretiminin fırsatının doğduğunu belirtmiştir. Osmanlı'nın hammaddeleri harice yollayarak sonra mamul şeklini ülkeye ithal etmekten ise yerli sanayiye destekleyerek ülke iktisadının geliştirilmesini istemiştir (*Türkiye İktisat Mecmuası*, 1921: 35-36).

II. Meşrutiyet döneminin önemli dergilerinden olan Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi ülkede gümrük politikaların uygulamasının ülke sanayinin gelişimi açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Dergide yayımlanan yazıda yazar, ülkede sanayinin tesisine yardım edecek tarımsal sanayi şubelerinde gerekli tedbirlerin alınmasının ülke için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Pamuk üretiminin artırılmasının ülkede iplikçilik sanayinin gelişmesine katkısı olacağını ve gümrük tarifelerinin himayesi ile ülkede iplikçiliğin gelişmesinin sağlanabileceğini ifade etmiştir. Tarımsal sanayinin teşvik edilmesiyle pamuk üretimin artacağını ve pamuk ziraatının artmasıyla iplik fabrikaların yaygınlaşacağını belirtmiştir. Hükümetin pamuk ziraatının geliştiği bölgelerde iplik fabrikaları tesisine müsait

kanunlar çıkarmasını istemiştir. Amerika hükümetinin pamuk ziraatı ile iplikçilik sanayisini ikiz kardeş gibi terakki ettiğini vurgulamıştır (Z. Y. 1922: 33-34).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren ülkenin bir an önce Avrupa devletleri seviyesine ulaşmak amacıyla iktisat politikalarını ilk kez Avrupa iktisat düşüncesi doğrultusunda yürütmeye başlamıştır. Bu zihniyet değişikliğinden sonra ülkede serbest ticaret düşüncesinin ilkeleri ışığında iktisat politikaları yürütülmüş ve ülkenin iktisadi sorunlarına da bu düşünce doğrultusunda çözümler getirilmiştir. Ancak bürokratların amaçladığı hedeflere ulaşamamış, devletin iktisadi sorunları daha da artmış ve ülkenin iktisadi gerilemesi hızlanmıştır. 1860'ların sonlarından itibaren ülkenin iktisadi gerilemesini nedeni olarak 1838 ticaret anlaşması gösterilmiş ve bu anlaşma sonrası ülkenin sanayisinin ortadan kalktığı ifade edilmiştir. 1870'lerden itibaren ise ülkenin iktisadi kalkınması için Alman Friedrich List'ten etkilenen himayeci düşüncesi benimsenmiştir. Bu düşünce doğrultusunda ülkenin sanayileşmesi için devletin bu sektörü himaye etmesi gerektiği vurgulanmış ve Osmanlı bürokratları da ülke ekonomisini bu düşünce doğrultusunda yürütmüştür.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki Partisi 1912'den sonra ülkenin iktisadi politikalarını himayeci iktisat politikaları doğrultusunda yürütmüştür. Ülkenin sanayisinin gelişmesi için kapitülasyonlar kaldırılmış ve ithal ürünlerine ağır gümrük vergileri konulmuştur. II. Meşrutiyet döneminde dönemin hükümetinin bu sistemi benimsemesi beş altı sene sonra olmasına karşın Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte peşi sıra yayımlanan birçok gazete ve dergide ülkenin iktisadi politikaların himayeci iktisat düşüncesi doğrultusunda olması istenmiştir. Basın bu dönemde ülkenin iktisadi sorunları fazlaca değinmiş, ülkenin iktisadi kalkınması için sanayileşmenin şart olduğunu belirtmiş ve ülke sanayisinin uluslararası rekabetten korunması gerektiği vurgulanmıştır. II.

Meşrutiyet döneminde yayımlanan gazetelerdeki himaye düşüncesi Alman iktisatçıların görüşü doğrultusunda verilmiştir. Bu dönemin Osmanlı aydınlarını en fazla etkileyen kişisi Alman iktisatçı Friedrich List'tir.

Toprak, Türkiye İktisat Mecmuası, Ticaret-i Umumiye Mecmuası, İslam Mecmuası, İctihad, Aşyan, İktisadiyat Mecmuası, Sanayi, Ceride-i Rüşumiye, Çiftçi Mecmuası, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, İstişare, Çiftçiler Derneği Mecmuası, Halka Doğru, Servet-i Fünun, Felahat, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi ve *Türk Yurdu* gibi dönemin Osmanlı süreli yayınlarının incelendiği bu çalışmada II. Meşrutiyet dönemin baskın düşüncenin himayeci düşüncesi olduğu ortaya çıkmıştır. Mehmet Cavid'in *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası* başta olmak üzere bazı yayınlar hariç özellikle de İttihat ve Terakki'nin bu düşüncüyü benimsenmesiyle dönemin basınında hakim düşünce olmuştur. Dönemin süreli yayınları Osmanlı devletinin uluslararası rekabetle mücadele edecek bir sanayi gücü olmadığından bu sanayi ancak devletin teşvik ve desteğiyle oluşturacağını vurgulamış ve ülkenin sanayileşmesi için koruyucu gümrük vergileri çözüm olarak öne sürmüştür. İktisadi sektörlerinin üçünün de önemli olduğu belirtilmiş, ziraat ve sanayi üretimine eşdeğer de önem verilmesi istenmiş ve bu iki sektörün birbirine bağımlı olduğu dile getirilmiştir. Ülkede sanayinin himayesinin gerçekçi politikalar doğrultusunda yürütülmesi istenmiş ve geliştirilmesi mümkün sanayi şubelerinin öncelikle himaye edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

KAYNAKLAR

"Nestle sütü derdi: Çiftçilerin başına bir bela daha". (21 Ağustos 1913a). *Toprak*. 11, 179-181.

"Yine Nestle derdi". (11 Eylül 1913b). *Toprak*. 12, 208.

“Anadolu’da ithalat ve ihracat meselesi”. (Temmuz 1921). *Türkiye İktisat Mecmuası*. 2, 35-36.

A. S. (16 Ağustos 1917). “Teşebbüsat-ı iktisadiye”. *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 11, 164-165.

Abdi Tevfik. (28 Aralık 1917). “Ticareti tehdit eden avamil”. *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 24, 373-375.

Ahmet Muhittin. (11 Ağustos 1915). “Milli iktisat milli sermaye milli sermaye teşkilatı 1”. *İslam Mecmuası*. 33, 731-732.

Aynizade Hasan Tahsin. (Mart 1909). “Avrupa’da usul-i himaye hareketinin menşeleri”. *İçtihad*. 21, 325-329.

Aynizade Hasan Tahsin. (21 Şubat 1916). “Gümrük tarifeleri”. *İktisadiyat Mecmuası*. 1, 3-5.

Aynizade Hasan Tahsin. (24 Eylül 1908a/22 Ekim 1908b). “Serbest-i mübadelat ve usul-i himaye 1-2”. *Aşiyân*. 3; 7, 86-89; 203-206.

Aynizade Hasan Tahsin. (17 Aralık 1908c). “Usul-i himaye ve serbest-i mübadelat”. *Aşiyân*. 14, 15-17.

Ali Nizami. (15 Aralık 1920). “Harpten sonra Türkiye”. *Sanayi*. 58, 113-114.

Ethem Nejad. (28 Nisan 1913). “Harici ticaretimiz ve istihlak-i milli”. *Toprak*. 3, 50-52.

Harun el Reşid. (23 Eylül 1908a/28 Ekim 1908b). “Gümrükçülük 1-3”. *Ceride-i Rüsumiye*. 1; 3, 14-16; 39-41.

Hüseyin Kazım. (12 Nisan 1909). "Bir ziraat gazetesinin vazifesi". *Çiftçi Mecmuası*. 1, 7.

Galip Haldun. (14 Temmuz 1912). "Mamulât-ı dâhiliyeyi himaye". *İçtihad*. 49, 1128-1131.

İsmail Safa. (29 Kasım 1908b/6 Aralık 1908c/7 Mart 1909a/25 Mart 1909b). "Serbest-i ticaret ve usul-i himaye 2-3-4-5". *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*. İkinci Sene: 27; 28, 30, Üçüncü Sene: 1, 429-432; 445-448; 470-472; 14-16.

İsmail Suphi. (2 Ağustos 1908). "Ticaretin ehemmiyeti, iffet ve istikamet". *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*. 13, 205-206.

Konstantin. (27 Ocak 1909). "Gümrük rüsumu 1". *İstişare*. 18, 817-823.

M. A. (15 Mayıs 1917). "İktisad-i milliye dair bir mev'ize". *Çiftçiler Derneği Mecmuası*. 8, 125-126.

M. C. (28 Aralık 1917a/3 Ocak 1918a/10 Ocak 1918b). "İktisad-i siyaset 1-2-3". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 24; 25; 26, 369-370; 2; 17-19.

M. C. (10 Nisan 1918c). "İktisadi siyaset 4: Gümrüklerde taassup". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 38, 218-220.

M. C. (1 Temmuz 1917b/16 Temmuz 1917c). "Milli ticaret 1-2". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*. 8; 9, 113-116; 129-131.

Mehmet Zeki. (16 Temmuz 1914). "Sanayi-yi inkişaf ettirmenin yolları". *İçtihad*. 113, 249-251.

Muhittin. (29 Mayıs 1913). "İktisad-i hasbihal: En büyük eksiğimiz". *Halka Doğru*. 6, 47-48.

Mustafa Suphi. (23 Şubat 1911a). “Gümrük işleri: Malumat-ı ilmiye”. *Servet-i Fünun*. 1029, 343-346.

Reinhard Junge. (1 Haziran 1916). “Türkiye’nin iktisaden takviyesi sistemi”. *İktisadiyat Mecmuası*. 14, 2-4.

Sanayi. (31 Ekim 1917). “Zanaatkârlarımızı takdir”. *Sanayi*. 19, 2-4.

Serkez Nihad. (14 Temmuz 1913). “Ticaret hariciyemiz”. *Felihat*. 8, 117-119.

Tekin Alp. (19 Nisan 1917). “İktisad-i teşkilat”. *İktisadiyat Mecmuası*. 52, 1-2.

Tekin Alp. (28 Eylül 1916a). “Yeni gümrük tarifesi”. *İktisadiyat Mecmuası*. 28, 1.

Tekin Alp. (15 Haziran 1916b). “Milli iktisada doğru: Yeni ticaret muahedeleri 1”. *İktisadiyat Mecmuası*. 16, 1-2.

Tekin Alp. (3 Ağustos 1916c). “Ticaret muahedeleri 4: Merkezi Avrupa ve biz”. *İktisadiyat Mecmuası*. 22, 1-2.

Tekin Alp. (27 Temmuz 1916d). “Bu seneki mahsulatımız”. *İktisadiyat Mecmuası*. 21, 1-2.

Z. Y. (31 Mayıs 1922). “Türkiye’de pamuk ziraatı ve iplikçilik”. *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*. 1800, 33-34.

Z. N. (15 Şubat 1317). “Osmanlı Türklerinde iktisadi hareket”. *Türk Yurdu*. 128, 3334.

Ahmad, F. (2010). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Ahmad, F. (1986). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak yayınları.

- Ahmad, F. (2006). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak yayınları.
- Başar, A. H., (1966). "Hatıralar: Meşrutiyetten Cumhuriyete", *Barış Dünyası*, 50.
- Boratav, K. (1997). İktisat tarihi 1908-1980 *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem yayınevi.
- Çakmak, D. (2011). *Osmanlı İktisat düşüncesinin evrimi*. İstanbul: Libra yayıncılık.
- Çakır, C. (2005). Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı iktisat düşüncesi. *Osmanlı medeniyeti*. İstanbul: Klasik yayınları.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye ekonomisinin tarihi 1900-1960*. İstanbul: İmge yayınevi.
- Deniz, H. (1973). *Ekonomik doktrinler tarihi 2*. İstanbul: Sosyal yayınları.
- Keyder, Ç. (1995). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Kıpal U.-Uyanık Ö. (2001). *Türkiye'de milli iktisat tarihi*. İstanbul: Kaynak yayınları.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi.
- Mardin, Ş. (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e iktisadi düşüncenin gelişmesi (1838-1918)". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Pamuk, Ş. (1985). "19. yy'da Osmanlı dış ticareti". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın tarihi*. Ankara: Siyasal kitabevi.

Sayar, A. G. (2006). *Osmanlı iktisat düşüncesinin çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken yayınları.

Skousen, M. (2007). *İktisadi düşünce tarihi modern iktisadın inşası*. İstanbul: Adres yayınları.

Toprak, Z. (1985a). “Milli iktisat”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.

Toprak, Z. (1985b). “II. Meşrutiyet döneminde iktisadi düşünce”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.

Toprak, Z. (2012). *Türkiye’de milli iktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan kitabevi.

Toprak, Z. (1985c). “Tanzimat’tan sonra dış iktisadi politika”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye ansiklopedisi 3*. İstanbul: İletişim yayınları.

Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye’de siyasal partiler cilt 1 ikinci Meşrutiyet dönemi*. İstanbul: Hürriyet vakfı yayınları.

Turanlı, R. (1994). *İktisadi düşünce tarihi*, İstanbul: Bilim teknik yayınevi.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*, İstanbul: İletişim yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

For the first time, the Ottoman state started to implement its economic policies for the first time in the direction of European economics since the first years of the 19th century. After this change of mindset, economic policies were carried out in the light of the principles of free trade in the country and the economic problems of the country were analyzed in line with this idea. However, the goals of bureaucrats could not be achieved, the economic problems of the state increased and the economic decline of the country accelerated. From the end of the 1860s onwards, the country's economic regression was the reason for the 1838 trade agreement, which indicated that the country's industry had disappeared. From the 1870s onwards, the German conservationist influence on the economic development of the country was adopted by Friedrich List. In line with this idea, it was emphasized that the state should protect this sector for industrialization of the country and the Ottoman bureaucrats carried out the country's economy in line with this idea.

After the establishment of the II. Constitutional Monarchy, the Committee of Union and Progress led the country in 1912 and carried out the economic policies of the country in line with its conservative economic policies. For the development of the country's industry, capitulations were abolished and heavy duty duties were imposed on imported products. II. Although it was five or six years after the government of the period to adopt this system in the period of the Constitutional Monarchy period, many newspapers and magazines, which were published in the future together with the declaration of the Constitution, were asked to be in line with the conservative economic thought of the country. In this period, the press mentioned a lot of economic problems of the country and stated that industrialization is essential for the economic development of the country and it was emphasized that the country's industry should be protected from international competition. II. The idea of patronage in newspapers published during the constitutional period was given in line with the opinion of German economists. The most influential figure in this period was the German economist Friedrich List

With the proclamation of the II. Constitutional Monarchy, the new administration came to power in the country and a newspaper was published in the country due to the emergence of a free environment. One of the issues addressed by the newspapers published in this period was the economic problem of the country. The newspapers stated that for the economic development of the country, the state should intervene directly in the economy and the protection policies should be implemented in order to increase the domestic production. Although the Union and Progress Party ruling the country carried out the economic policies of the country in line with the idea of free

economics; With the adoption of this idea of İttihat and Terakki, the conservative thought has become the thought of economics adopted by the majority. *Toprak, Türkiye İktisat Mecmuası, Ticaret-i Umumiye Mecmuası, İslam Mecmuası, İctihad, Aşyan, İktisadiyat Mecmuası, Sanayi, Ceride-i Rüsumiye, Çiftçi Mecmuası, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, İstişare, Çiftçiler Derneği Mecmuası, Halka Doğru, Servet-i Fünun, Felahat, Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi* and *Türk Yurdu* such as the period of the Ottoman period in this study examined the periodicals II. It was revealed that the constitutional monarchy period was the patronage of the dominant thought. Mehmet Cavid, except for some publications, especially *Ulum-i İktisadiye* and *İçtimaiye Mecmuası*, especially İttihat and Terakki'nin adoption of this idea was dominated in the press of the period. The periodicals of the period emphasized that the Ottoman State would not be an industrial power to combat international competition, but this industry would only be formed with the support and support of the state and proposed the protective customs duties as a solution for the industrialization of the country. It was stated that all three economic sectors were important and the importance of agricultural and industrial production was given importance and it was stated that these two sectors were interdependent. It has been stated that the protection of industry in the country is required to be carried out in line with realistic policies and that industrial branches should be protected first.